

ЎЗИНИ ЎЗИ БАНД ҚИЛГАН ШАХСЛАР ДАРОМАДЛАРИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТАРТИБИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11398772>

Сафарова Нодира Ашуралиевна

“Молия” кафедраси доценти, PhD

safarova_nodira@tfi.uz

***Аннотация.** Илмий тезисда ўзини ўзи банд қилиш фаолиятига доир илмий-назарий қарашлар, уни аҳоли бандлигини таъминлашда тутган ўрни, соҳалар бўйича ўзини ўзи банд қилган шахслар фаолияти таҳлил қилинган. Шунингдек, ўзини ўзи банд қилган шахслар даромадларини солиққа тортиш тартиби атрофлича ёритиб берилган.*

***Калим сўзлар:** тадбиркорлик фаолияти, ўзини ўзи банд қилиш, солиқдан озод қилиш, солиққа тортиш, аҳоли бандлиги.*

Жаҳонда тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишнинг ўзига хос жиҳатлари мавжуд. Жисмоний шахсларнинг ўзини ўзи иш билан банд қилиш ва тадбиркорлик фаолиятини кенг ривожланганлиги улар ўртасидаги ўзаро ўхшаш ва фарқли жиҳатларни очиб бериш заруратини юзага келтирди. Хусусан, “ўзини ўзи банд қилиш ва фрилансерлик одатда тадбиркорлик шаклларида бири сифатида белгиланади, гарчи бу тоифалар ўртасида аниқ чегара мавжуд бўлмасада, тадбиркорлик фаолияти, ўзини ўзи банд қилиш ва фрилансерлик тоифалари моҳиятан ўхшаш бўлиб, бир-бирини тўлдиради”[1].

Республикада аҳолини тадбиркорлик фаолиятига янада кенг жалб қилиш ва қонуний меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун қўшимча шарт-шароитларни яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 8 июндаги “Тадбиркорлик фаолияти ва ўзини ўзи банд қилишни давлат томонидан тартибга солишни соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4742-сон қарори[2]нинг қабул қилиниши ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг қонуний меҳнат фаолиятини олиб боришига ва ундан

олинган даромадларини қонунийлаштиришга, аҳоли бандлигини оширишга хизмат қилмоқда.

Жаҳон тажрибаси ва мамлакатимиз амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда мамлакатда ишлашга лаёқатли аҳолининг бандлигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Аҳоли бандлигини таъминлаш уларнинг даромадларини ошиши билан бирга мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Шу ўринда қайд этиш лозимки, бугунги кунда республика иқтисодиётида расмий рўйхатдан ўтмаган ҳолда турли фаолият билан шуғулланиб, даромад олувчи аҳоли сонининг расмий статистикаси аниқ бўлмаса-да, амалда бундай фуқаролар сони бир неча юз минг нафарни ташкил этади. Ушбу фуқаролар фаолиятини қонуний ташкил этишда ўзини ўзи банд қилиш тизимининг амалиётга жорий этилганлиги муҳим аҳамиятга эга.

Шундан келиб чиқиб, ўзини ўзи банд қилган жисмоний шахсларга солиқлар бўйича муайян енгилликлар бериш ва уларни иқтисодиётдаги фаол аҳоли қатлами сифатида эътироф этиш, пенсия фондига тўловларни амалга ошириш ҳисобига ёшга доир нафақа билан таъминлаш кафолатини яратилиши мазкур муносабатлар тизимида туб бурилиш бўлишига хизмат қилмоқда. Энг асосийси ўзини ўзи банд қилганлар сони йилдан йилга ўсиб бормоқда.

Ўзини ўзи банд қилган фуқароларнинг соҳалар кесимида ҳам ортиб бораётганлиги кузатилмоқда (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

**Республика бўйича соҳалар кесимида ўзини ўзи банд қилган
фуқаролар тўғрисида маълумот^[4]**

Соҳалар	2023 йилда рўйхатдан ўтганлар	Жами рўйхатдан ўтганлар
----------------	--	--

	нафар	%	нафар	%
Ижтимоий йўналишлар бўйича хизматлар	233 757	14,3	318 701	12,6
Саноат йўналиши бўйича хизматлар	147 674	9,0	280 040	11,1
Қишлоқ хўжалиги йўналиши бўйича хизматлар	306 894	18,7	720 462	28,4
Маиший хизматлар	730 680	44,6	936 014	36,9
Халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш	170 967	10,4	214 684	8,5
Ахборот-коммуникация йўналиши бўйича хизматлар	47 724	2,9	64 004	2,5
Республика бўйича жами	1 637 696	100,0	2 533 905	100,0

Республикада ўзини ўзи банд қилган фуқароларнинг соҳалар кесимидаги таҳлили кўрсатмоқдаки, 2023 йилда 1,6 млн.нафардан ортиқ шахслар янгидан рўйхатдан ўтиб, улар сони 2,5 млн.нафардан ортиқни ташкил қилмоқда.

2023 йил якунларига кўра ўзини ўзи банд қилганларнинг 36,9 фоизи маиший хизматларга, 28,4 фоизи қишлоқ хўжалиги бўйича хизматларга, 12,6 фоизи ижтимоий йўналишлар бўйича хизматларга, 11,1 фоизи саноат йўналиши бўйича хизматларга, 8,5 фоизи халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга ҳамда 2,5 фоизи ахборот-коммуникация йўналиши бўйича хизматларга тўғри келган.

Демак, ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг меҳнат фаолияти натижасида олган даромадларини солиқдан озод қилиниши кўплаб фаолият кўрсатаётган фуқаролар меҳнат фаолиятини қонунийлаштириш имкониятини яратди.

Республика иқтисодиётида расмий рўйхатдан ўтмаган ҳолда турли фаолият билан шуғулланиб, даромад олувчи аҳолининг аксарият қисмини қисқа вақт ичида ўзини ўзи банд қилиш тизими орқали фаолиятини қонунийлаштиришга эришилганлиги мазкур тизимнинг айтилган вақтда нақадар аҳамиятли эканлигини кўрсатмоқда. Шу билан бирга, бу жараёнда касбий билимга асосланган илғор инновацион ва коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда фаолият кўрсатадиган ўзини ўзи банд қилганлар сонини кўпайиши мазкур соҳа самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси солиқ кодексининг 369-моддасига асосан “қонунчиликда белгиланадиган тартибда ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг меҳнат фаолияти натижасида олинган даромадлари” солиққа тортилмайди. Солиқ кодексига киритилган ўзгаришларга асосан 2024 йил 1 январдан ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг даромади 100 миллион сўмдан ошганда яқка тартибдаги тадбиркорлар учун белгиланган тартибда солиқ тўлашга ўтади. Демак, ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг даромадларига солиқ солиш белгиланди. Ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг даромадлари ташқи манбалардан олинган маълумотлар асосида Солиқ қўмитаси маълумотлар базасида шакллантирилади.

Бунда солиқ тўловчилар даромадлари қандай тартибда солиқ тортилиши ҳақида батафсил тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Қайд этиш жоизки, ўзини ўзи банд қилган шахслар даромадлари 100 миллион сўмдан ошганда, уларнинг молия йили бошидан олган даромадларига эмас, фақатгина ушбу миқдордан ошган қисмига солиқ солиниши белгиланган.

Ўзини ўзи банд қилган шахслар даромадлари юз миллион сўмдан ошганда, солиқ кодексига яқка тартибдаги тадбиркорлар учун белгиланган тартибда солиқ солиниши белгиланган. Солиқ кодексига мувофиқ йиллик даромади 100 миллион сўмдан 1 миллиард сўмгача бўлган яқка тартибдаги тадбиркорлар айланмадан олинадиган солиқ тўлаши белгиланган. Масалан, жорий йилда ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг даромади 110 миллион сўмни

ташқил этади. Бунда унинг 100 миллион сўм миқдоридаги даромадига солиқ солинмайди. Қолган 10 миллион сўмдан (даромаднинг белгиланган меъёридан ошган қисми) 4% миқдорида айланмадан олинадиган солиқ тўлайди (400 минг сўм).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 30 декабрдаги “Республика худудларини тоифаларга ажратиш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг табақалаштирилган тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-287-сон фармонида асосан 5-тоифага кирувчи худудларда фаолият юритаётган ва даромади 100 миллион сўмдан ошган ўзини ўзи банд қилган шахслар айланмадан олинадиган солиқни 1 % ставкада тўлайди.

Электрон савдо майдончасида товар (иш, хизмат)лар савдосини амалга оширувчи солиқ тўловчилар учун айланмадан олинадиган солиқ ставкаси 2 % миқдорида белгиланган. Шундан келиб чиқиб, товарларини электрон савдо майдончасида сотган ўзини ўзи банд қилган шахслар даромадининг 100 миллион сўмдан ошган қисмидан 2 % ставкада айланмадан олинадиган солиқ тўлайди.

Ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг даромади 1 млрд сўмдан ошса, улар ҚҚС ва фойда солиғини тўлашга ўтади.

Ўзини ўзи банд қилиш тизимини жорий қилиниши аҳоли бандлигини таъминлаш ва уларнинг даромадларини оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда. Айниқса, ўзини ўзи банд қилган шахсларнинг солиқлардан озод этилганлиги, улар томонидан арзон нархларда хизматларни таклиф қилишга хизмат қилмоқда.

Ўзини ўзи банд қилган фуқаролар сони мунтазам равишда ўсиб бораётган бўлсада, ханузга қадар айрим фуқароларнинг фаолияти қонуний асосда ташқил этилмаган. Шундан келиб чиқиб, ўзини ўзи банд қилиш тизимини кенг тарғиб қилиш лозим. Шунингдек, амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда яқка тартибдаги тадбиркорлар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият турлари рўйхатида ва ўзини ўзи банд қиладиган шахслар учун фаолият (ишлар, хизматлар) турлари рўйхатида бир-бирини такрорлайдиган фаолият

турларининг мавжудлиги, улар ўртасида аниқ мезоннинг белгиланмаганлиги бу борада муаммолар юзага келишига сабаб бўлмоқда. Ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида улар ўртасида аниқ мезон белгиланиши лозим.

Мамлакатда рақамли иқтисодиётни кенг ривожлантириш жараёнида ўзини ўзи банд қилишнинг инновацион шакли сифатида фрилансерлик фаолиятини ривожлантиришга устувор аҳамият қаратиш аҳоли бандлигини таъминлаш ва даромадларини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Дубина И.Н., Байтенизов Д.Т., Кэмпбелл Д., Караянис Э., Азатбек Т.А. Фриланс как интеллектуально-креативная форма самозанятости в новой экономике: траектория новой парадигмы самозанятости //Социально-экономические явления и процессы. 2019. Т. 14. № 3(107).

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 8 июндаги “Тадбиркорлик фаолияти ва ўзини ўзи банд қилишни давлат томонидан тартибга солишни соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4742-сон қарори, <https://lex.uz/docs/4849607>

3. Сафарова Н.А. Ўзини ўзи банд қилиш тизимини ривожлантириш истиқболлари. Ўзбекистон суғурта бозори журнали, 2023. №1

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Солиқ қўмитаси маълумотлари.